

YENİ BİR ÜLKEDE YENİ İNSANLAR

TUNCER BAYKARA*

I. Türkler, 1071 sonrasında yepyeni bir ülkeye geldiklerinde, eski halkla temasları önemli bir mesele olarak görülüyor. Türkler yeni bir ülkeye, toprağa ve diyara gelindiğinde yapılması gereken davranışlar konusunda belirli bir geleneğe sahiptirler. Yeni bir diyara gelindiğinde, insanlara nasıl davranılacağı, Türk cihan hakimiyetinin esaslarından olarak zaten biliniyordu. Bu esasları, şimdi tespit etmek güçtür. Herhalde Türklerin, öteki insanlarla ilişkilerinde, kademe kademe herkeste görülenler hakkında kesin bir fikirleri bulunmuş olabilir.

Türklerin öteki insanlarla ilişkilerinde, ilk ve en önemli kayıtları Çinlilerle ilişkilerinde görüyoruz. Çin ile ilişkiler, hem barış, hem de savaş zamanlarında çeşitli durum ve şekillerde oluşuyordu. İnsanlarla barış zamanı ilişkilerin oldukça yumuşak, buna karşılık savaş zamanlarındaki münasebetlerin çok sert olduğunun şuurundadırlar. Böylesine bir davranış geleneği, zaten Türk'ün zihninde yer etmiş bulunmaktadır. Gerçi Türklerin kendi kardeşleriyle dolu bir ortam ile, başka insanlarla dolu ortamları da ayırt edip buna göre belirli davranışları kaideleştirdikleri muhakkaktır. Böylesine kaideleşmiş davranışların birçok izlerini *Kutadgu Bilig*'de bulmak mümkündür.

Türklerin, XI. yüzyılda Anadolu'ya gelmeden önceki geleneklerinde kökleşen bu davranışların, Selçuklular eliyle, Müslüman, yani bir din birliği

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

içinde olan insanlara olan tatbikatına da şahit olunmuştur. Bununla birlikte Türk hayatında asıl önemli gerçeğin *savaş ve barış* zamanlarındaki farklılık olduğu anlaşılıyor. Prof. Zeki Velidi Togan, Türk'ün hayatında görülen bir büyük tezadın ancak bununla ilgili olduğunu belirtirdi. Çünkü barış zamanında gayet yumuşak, hoşgörülü ve uyumlu olan Türk, savaş söz konusu olunca, eski özelliklerinden apayrı yeni bir kimliğe bürünmekte, savaşın gereklerine kendisini uydurmakta idi. Bu ikili durumu, bir çelişki olarak değil, insanlığın her devrinde ve her yerinde görülen bir gerçeğin tezahürü, olarak görmek ve kabul etmek gerekir.

Türk, hiçbir zaman yalnız yaşayamayacağını bilir. Bu iki yönden zoraki bir gerekliliktir. Öncelikle Türk'ün yaşadığı yerlerin sert iklim şartları, toplu yaşamayı daha gerekli kılar. İkinci husus, insanlar zaten bütün ihtiyaçlarını kendileri üretmez ve kendileri temin edemezler. Böyle olunca insanların birbirine, bir anlamda muhtaç olmaları kesin bir görünüş olarak zaten ortadadır. O halde, insanların birbirleriyle ilişkilerini ahenkle düzenleyip, o insanların hayatın en rahat ve en mükemmel şekilde getirmek, Türk yöneticilerinin ve bu arada Türk hakanının temel görevidir.

Türkler, 1071'de, o zamanki yaygın adıyla Rum diyarına geldiklerinde, kendilerinin, kendileri gibi olmayan insanlarla belirli bir ilişki geleneği vardı. Bunun esasına göre, Türk, kendisinin yaşama hakkına saygı gösterildiği, özellikle hakimiyetinin kabul edildiği sürece kendi sorumluluğundaki insanlara da aynı hakları verir. Bu arada en önemli husus, öteki insanların da yaşama haklarının kesinlikle kabulü ve bunların belirtilmesidir.

Yukarıda söz ettiğimiz hususlar, adeta bir teorinin ifadesine benzemektedir. Oysa bunun tespiti için hiç de teoriye ihtiyaç yoktur. İnsanlık tarihinin dikkatli bir incelenmesi bunu gösterdiği gibi, Türklerin hayatının çeşitli izleri de aynı gerçeği ifade eder.

Türklerin büyük kitleler halinde 1071 sonrasında geldikleri bu yeni ülkede eski halkla ilişkilerinde bazı gerçekleri tespit edebiliyoruz. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

II. Malazgirt Meydan Muharebesi'nin Türkler tarafından kazanılması, Anadolu'nun fetih hareketinde önemli bir adım olmakla birlikte, sonradan

Anadolu adını alacak Rum diyarına Türklerin sahip olması, muharebenin yakın bir neticesi değildir. Çünkü bu muharebe sonrasında Alparslan ve Bizans İmparatoru, yani savaşan taraflar arasında bir barış yapılmıştır. Alparslan bu barışın gereklerine uymuş, aradaki düşmanlığı durdurmuştur. Fakat Bizans tarafı bu barışın şartlarına riayet etmeyince, yeniden düşmanlık başlamış, Selçuklular'da da Melikşah'ın sultan olduğu bu zamanda ise, Türkler Rum diyarına yönelmişlerdir.

Türklerin Rum diyarına yönelmeleri ve burasını kendilerine yurt edinmeleri, tarihin bir büyük olayıdır. Bu olayın çok uzun bir geçmişi, 1071-1922 arasında 851 senelik bir tarihi vardır. Böylesine uzun bir sürecin içindeki büyük gelişmeyi ve sonrasındaki durumu, belirli zaman dönemleri esas alınarak yorumlamaya çalışacağız. Gerçi bu sürecin son yılları hemen herkesçe çok iyi bilinen *Millî Mücadele* yıllarını teşkil eder. Fakat bize kalırsa asıl önemlisi, ilk hareketlerin yapılması, Türklerin bu diyara gelmeleri, yerleşmek için tohumun atılması ve tohumların filizlenip, kök salmasıdır.

Şimdi 1071 sonrasındaki zaman içinde, Türklerin buradaki halkla ilişkilerini ilgilendiren çeşitli durumları kısaca görelim:

a. Savaş şartlarının etkin olduğu ilk yıllar. Türklerin, bu ülkeye yönelip savaşarak sahip olmaları demek olan ilk müdahale dönemleri. Bu ilk dönemde Türkler ile Bizans hakimiyetinin timsali demek olan Kastr=Kalelerdeki askerler arasında belirli bir düşmanlık vardır. Bu şekilde hasım oluş, ilk zamanlarda bazı olumsuz davranışlara da yol açmış olabilir.

b. Savaşın devamı ve uzun sürmesi halinde, Türkler, hemen her gece belirli bir dikkat içinde kalarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Böylece Türkler, savaş durumuna bağlı olarak, her zaman hazırlıklı, adeta silahları yastıklarının altında ve kendileri de savaş kıyafetinde gecelemişlerdir. Türkler böylesine düşman bir ortamda canlarını korumak için her türlü tedbiri almak zorundadırlar.

c. Düşmanlığın hangi ölçülerde ve ne kadar süre sürdürüldüğünü bilmek zordur. Şüphesiz bu durum farklı yörelerde, farklı şekillerde ve farklı sürelerde olmuştur. Kesin olarak söylenecek husus, taraflar arasındaki olumsuz durumun sadece muharebe süresince devam etmesidir. Çünkü aradaki

düşmanlığın devamı, her iki taraf için de, birçok olumsuzlukları da beraberinde getirir.

d. Kalelerin kuşatılması, ülke sathındaki savaşlara göre, daha değişik bir görüntüyü beraberinde getirebilir. İlk bakışta düşmanlığın devam ettiği akla gelse de, bu sırada da, asker olmayan unsurlar arasında olağan gibi görünen bazı ilişkiler görülür. Kuşatılan bir Bizans kalesindeki komutan kızının, rüyasında gördüğü Türk delikanlısına aşık olarak, onun bir düşman olmasına rağmen, kaleyi ele geçirmesine yardım ettiğine dair Aşıkpaşa ve ilk Osmanlı tarihlerindeki kayıtlar önemlidir. Çünkü bu durum, aradaki düşmanlığın öylesine köklü olmadığını da gösterir.

Böylece apayrı ve yepyeni bir konuya da geliyoruz. Türklerin bu ülkeye gelişleri sırasında, halkın kendilerini yönetenlerle ilişkilerinin çok sıcak olmadığı gerçeğine Bizans Tekfurlarının mahallî olumsuz özelliklerinin ve hatta genelde yerli halkın Bizans idaresi ile uyumsuzluğu, Türklerin, halkla daha sıcak ilişkilerine ve bu ülkeye daha kolaylıkla sahip olmalarını etkilemiş olmalıdır.

Türklerin, geldikleri bu yeni diyarda, iki açıdan eski halkla ilişkilerine temas edebiliriz. Bunlardan ilkinin, yani ilk fetih döneminin tabii düşmanlıklarının olabileceğini yukarıda belirledik. Fakat bir de, sonraki yıllarda bu eskiden kalan olumsuzluğun devam edip etmemesi meselesi de vardır.

İki halkın yanyana yaşaması: Türklerin bu ülkeyi ele geçirdikten sonra, eski ve yeni iki halkın aynı topraklar üzerinde yaşamasının görüntüleri farklı zaman ve mekanlarla ayrı özellikler göstermiştir.

a. Türklerin bu ülkeye gelişlerinde, doğrudan silahlı bir fetih hareketi kadar, değişik bir görüntü de seziliyor. Çünkü Türkler, kimi zaman, doğrudan bir büyük siyasî hareketin içinde olmadan da belirli esaslar içinde yeni coğrafyalara yayılabilirler. Böyle durumlarda, kırlarda, dağ ve ovalardaki halkın yeni gelenlerle ilişkilerinin görünüşü daha değişiktir. Böyle yerlerde oturan halkın yeni gelenlerle ilişkileri apayrı bir özellik arz eder.

Şunu biliyoruz ki zaten VI. yüzyıldan başlayarak önce İran ile sonra da Müslümanlarla ilişkiler, Rum diyarı halkının kırlarda yaşayanlarını, dağların

yükseklerine, vadilerin dip derinliklerine ve iç taraflarına, ayrıca tabiat bakımından çok arızalı yerlere gitmelerine yol açmıştır. İhlara vadisi gibi, Ürgüp yöresi, yeni dönem iskânın en çarpıcı örnekleridir.

Böylesine bir coğrafyada Türklerin, eskilerle yanyana yaşamaları, ancak Türk hayat tarzının imkan vermesiyle ilgilidir. Eğer bunları mevsimlik hayatlarına uygun bir yöre ise böyle coğrafyalarda yaşamayı tercih eden Türkler bulunabilir. Türkler tabiatıyla kendi kışlaklarını, köylerini yaparlar, aynı şekilde mevsimi geldiğinde kendi yaylaklarına yönelirlerdi. Eğer yöredeki hayat buna benzer şekilde oluşmuşsa Türkler, kendilerinin güvenliklerini öncelikle düşünerek, daha iyi ve daha verimli yerlerde kalıyorlardı.

Hemen ilave edelim ki Türk hayatına en uygun yerlerin, Türk boyları tarafından tercih edilip benimsenmesi de, kendi aralarında bazı mücadeleler sonucu gerçekleşiyordu. Böylesine bir hayatın ilk zamanlarında, Türklerin oldukça dikkatli bir hayat yaşadıkları, gece-gündüz silahlarıyla birlikte yaşadıkları yine söylenebilir. Ancak bu dikkatli yaşama, bazen olumsuz olaylarla daha da uzun bir süre devam etmiş de olabilir.

Türk-Türkmen yarı-göçebelerinin Anadolu yüzeyine dağılmaları ilişkilerin ilk safhasını açıklar. Buna kısmen yukarıda da temas etmiş idik. Böylesine yarı göçebelerin savaşa yol açmaksızın ülkenin özellikle yaylaklarında ilerlemeleri, ülkenin yavaş fakat kesin ele geçirilmesi gibi de kabul edilebilir.

Hemen belirtelim ki Anadolu'nun fetih hareketi, Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından belirli bir plânla ve bir merkezden yürütülmüş bir hareket değildir. Bunu oluşum ve gelişimini şöyle tahmin edebiliriz.

1. Doğudan gelen Büyük Selçuklu Sultanlığının Beyleri, mesela Saltuk Bey, kendi birliğiyle, hoşuna giden belirli bir yöreye savaşılarak sahip oluyordu. Bunun bir göstergesi olarak da, orasının merkezi olan kaleye bayrağını/sancağını dikerek "buraları, kılıç hakkı olarak benimdir" diyordu. Tabiatıyla gelen başka Beylere, daha batıya gitmelerini salık veriyordu.

2. Mengücek Gazi, Kemah ve Divriği'ni fethederek kendi sancağını buralara dikiyor ve yine kılıç hakkı olarak sahip çıkıyordu.

3. Ardından gelen veya kendisiyle birlikte olabilecek Danişment Gazi de daha batıya ve güneye doğru kayıyordu: Sivas, Malatya, Niksar vs.

4. Artuk Gazi, Mardin yöresine sahip çıkıyordu.

5. Nihayet, Selçuklu idaresinde, babasının silahlı isyanından dolayı olumsuz bakılan Süleyman-Şah da daha batıya kayıyor, İznik yöresine hakim oluyordu.

Görülüyor ki Türk Beyleri kendilerine belirli yerleri, kılıç hakkı olarak almışlar ve buralardaki halka da sahip çıkmışlardı. Bu şehir-kalelerin sakinleri de, bu Beylerin hakimiyetini kabul etmişlerdi. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, sözü edilen Beylerin askerî güçleri, yavaş fakat durmaksızın gelen Türk-Türkmen kitlelerince dolduruluyordu.

Böylece Anadolu'daki hareket içindeki ikili görünüşü, yani Türklerin kendi küçük boylarıyla durmaksızın gelişlerini ve kendi askerî güçleriyle bazı Beylerin kaleleri ve yöreleri fethetmelerini tespit etmiş olmaktadır. Halkla ilişkilerde de bu ikili görünüşe bağlı kalacağız. Çünkü, Türklerin, ülkenin eski sakinleriyle başlayan ilişkilerini tek bir bakış açısıyla çözümlenmek ve anlamak güç görünmektedir. Çünkü Türklerle eski halkın ilişkileri, ayrı yerlerde ve apayrı şartlarda oluşmuşa benziyor.

XI. ve XII. yüzyılların ilk dönemlerinde, Rum diyarı halkının kendi içindeki duygularını bilmek hayli güçtür. Bu halkın bir kısmının, Bizans idaresinden nefret ederek, dinî hislerin de etkisiyle, iki taraf arasında zaman zaman sert mücadelenin devam etmesiyle görülüyor.

III. Bir ülkenin alınmasında, ilk olarak belirli bir merkez olan şehrin=kalenin fethi büyük önem arz eder. Böylesine kalelerin fetih hareketi, doğrudan bir askerî hareket olup, kendi içinde birçok ihtimali de beraberinde getirebilmektedir.

Yukarıda Türklerin kırlardaki, eski halkla ilişkilerini söylemiştik. Şimdi bu ilişkilerin şehir, daha doğrusu kalelerdeki durumuna temas etmek gerekir. Çünkü şehir, daha doğrusu kale, Bizans döneminin iskânının ve ülkedeki Bizans hakimiyetinin de bir sembolü gibidir.

Türklerin Anadolu'ya, büyük kitleler halinde geldiği XI. yüzyıl sonlarında dikkati çeken ilk özellik, Bizans kale-kastralarının alan olarak bir

hayli küçük oluşlarıdır. Afyon Karahisar Kalesi, sarp kayalığın üzerindeki belirli alanına sığabilecek insan sayısıyla, Bizans kastralarının, en tipik bir örneğidir. Gerçi savaş durumlarında buraya sığınabilecek halkın, hayli kalabalık olabileceği de düşünülmelidir. Ancak böyle durumlarda söz konusu olsa bile, su, yiyecek ve öteki ihtiyaçların temini bakımından Kastrashehirlerin çok kalabalık nüfuslu yerler olmadığı kesindir.

Türkler, XI. yüzyıl sonlarında Anadolu'ya geldiklerinde böylesine Bizans Kastrakaleleriyle karşılaştılar. Bunların ele geçirilmesi, fethin tamamlanması anlamında idi. Burada, daha geç (erken Osmanlı dönemi) devirdeki örnekleriyle de desteklenecek biçimde, Türklerin bir kaleyi alışında halka muamelesini görelim.

a. Türkler bir kaleyi kuşatmışlar, içerdekilere belirli bir süre vererek teslim olmalarını isteyerek, bu durumda mal-can ve namuslarının güvenliğinin kesinlikle sağlanacağını belirtmişlerdir. İçerdekilere teslim olduklarında, her türlü güvenlik verildiğinden, hayatlarını dilediklerinde devam ettirebileceklerdir. Eğer kale kendiliğinden teslim olursa, sadece güvenlik sebebiyle, kalenin belirli bir askerî sahası boşalttırılıp, Türkler oraya yerleşiyorlardı.

Böyle teslim olan kalelerde, bir boşaltma durumunda, halka yerleşmek için surların dışında ve kaleye bitişik alan gösterilir. Genelde halk buralara yerleşerek evlerini buralara kurar. Bazen ise, halk burayı beğenmeyip, biraz daha uzakta, fakat yaşama şartları bakımından daha elverişli bir yeri tercih ederler. Konya'daki eski Sille'yi tercih etmeleri gibi. Genelde kale surlarının hemen dışındaki alanlara yerleşildiğinden, belirli bir süre sonra buraları da Türk idaresince bir korunma suru içine alınırdı (Ankara ve Niksar'da olduğu gibi).

Bu gibi durumlarda, halkın bir kısmının kale içinde, Türklerle yanyana denebilecek bir şekilde yaşamaya devam ettiği söylenebilir. Kale=sur içindeki bu yanyana yaşamının ileriki zamanlarda göstereceği gelişmeleri aşağıda ayrıca söz konusu edeceğiz. Çünkü, cuma günü, hemen bütün Türk erkeklerinin cuma namazında camide toplanmaları, camiin kapıları tutulunca, Türkleri yok etme ümitlerini uyandırmış olabilir. Ancak halkı kendiliğinden teslim olan şehirlerde Türklere karşı böyle bir duygunun nasıl

oluşabileceği de akla geliyor. Fakat böyle kalelerde de sonraki zamanlarda halkın iki ayrı kesim halinde yaşamaları ayrı bir yorum gerektirecektir.

b. Türklerin, bir Bizans kalesini kuşatmaları, teslim olmalarını istemeleri fakat buna red cevabı vermeleri durumunda şöyle bir gelişme gerçekleşmiş olabilir. Türkler bütün güçleriyle saldırıyor, merdiven, mih düzme ve başka yollarla kale surlarına tırmanmak istiyorlardı. Mücadele bütün şiddetiyle devam ettiği bir zamanda, yağmanın da serbest bırakıldığı bir umumî saldırı gerçekleştirilerek kale-şehir düşürülüyordu. Şehir=kale böyle umumî bir saldırı ile düşünce, yağma ve esir almak serbest olunca, içerideki halkın asker olanlar ile olmayanların ayırt edilmesi güçleşmektedir.

Böyle saldırı ile alınan kalelerde, sur içindeki hemen bütün halk, kale dışına gönderilmektedir. Bazen ise, sadece Türklerin oturabileceği uygun büyüklükteki bir alan boşalttırılarak buraların sakinleri dışarı gönderilmektedir. Tabiatıyla böyle ele geçirilen kale=şehirlerin halkının Türklere karşı çok iyi duygular beslediği söylenemez.

Anadolu şehirlerinden bazılarının, böyle bir genel saldırının sonucunu beklemeden kendiliğinden teslim oldukları, umumî bir yağma ve kıtalden kurtuldukları tahmin edilmektedir. Böyle gelişmeleri, umumî saldırının çok kalabalıkmiş gibi gösterildiği, bunun için keçilerin boynuzlarına da mumlar dikilerek saldırıya katıldıklarına dair rivayetler de desteklenmektedir. Böyle bir saldırı halinde, şehir=kale halkı böylesine kalabalık gelen Türklere dayanamayacağından hemen teslim olmaktadır.

Bununla birlikte, bir kısım şehirlerin, Amasya ve Niksar gibi, genel bir saldırı ile alındığı tahmin edilebilir. Bu şehirlerin eski sakinleri, şehrin eski sahasından ayrı, yeni bir yere taşınmışlardır. Yeni taşındıkları bu yerde, kendileri Türk devrinde bir zaman sonra yeni sur ile korunacaklardır.

Antalya, Malatya veya Diyarbakır gibi, şehir alanları, öteki Bizans kastre şehirlerine göre büyük olanlarda, şehrin sadece bir kısmı boşaltılıyor, Türkler orada oturuyorlardı. Belki de bu şehirlerin çok geniş olan iskân alanlarının bir kısmı, zaten boşalmış da olabilir. Fakat görülen şu ki, böyle şehirlerde Türkler belli bir dönemde, orasının eski sakinleri ile adeta içiçe oturmuşlar. Böylece, siyasî bakımdan Türk idaresinde olan şehirlerde, ortak bir yaşama dönemi başlamış olmaktadır.

Bu türden savaşıla ve bir saldırı ile alınmış şehirlerde, Türklere karşı belirli bir kırgınlık her zaman söz konusu olabiliyordu. Aradaki böyle düşmanca duyguların daha da tahrik edilmesi yeni durumlar ortaya çıkarabiliyordu. Hele belirli bir isyan ve başkaldırı durumunda etraftan yardım gelebilecek ise, Türklere karşı özellikle cuma günü, cuma namazı vaktinde bir toplu başkaldırı hareketi söz konusu olabiliyordu.

Bir kısım şehirlerde, mesela Antalya'da, şehirlerde, kale içinde yanyana yaşayan iki kitleden, eski sakinlerin yeni gelenlere, Türklere karşı ayaklandıkları görülmüştür. Bu türden ayaklanmaların kesin bazı kayıtları Osmanlı devrinden ayrıntılı olarak bilinmekle birlikte, Selçuklu çağındakiler de, az-çok bilinmektedir. Özellikle Antalya Hristiyan halkının, Kıbrıs Haçlıları ile işbirliği yaparak giriştikleri Türklere karşı katliam hareketi, hem Antalya, hem de öteki Anadolu şehirleri için yeni bir durum ortaya koymuştur.

Bununla birlikte söz konusu durumun, daha XIII. yüzyıl başlarından önce de XI. yüzyıl sonları ile XII. yüzyıl içinde zaman zaman görüldüğü söylenebilir. Ayrıntıları kesinlikle bilinmemekle birlikte, birçok şehirde bu türden isyan hareketi gerçekleşmiş olmalıdır.

Böylece, Türklerin, orasının eski sakinleri ile siyasî teşkilatın bir üyesi olarak yanyana ve içiçe yaşama denemesi, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu deneme Türklere çok acı sonuçlara, yüzlerce ve belki de binlerce Türk'ün cuma namazı sırasında camilerdeki şهادetlerine mal olmuştur. İşte böylesine bir çok tehlikeli durum söz konusu olunca, Türkler kendi can güvenlikleri için uygun tedbirleri almak zorunda kalmışlardır.

Birçok Anadolu şehrinde, şehrin, daha doğrusu eski kalenin içinde, mahiyeti tam anlaşılamayan bazı duvarlar vardır. İşte bu surlar sayesinde, Türklerin giriştikleri yeni düzenlemeyi açık olarak takip edebiliyoruz.

Türkler kale-şehirlerde yaşayan iki kesim arasına, bir güvenlik duvarı inşa ederek, kendi güvenlikleri açısından, şehre ve kaleye giriş çıkış yerlerini, kale kapılarını yeniden düzenlemişlerdir. Bunun en kesin ve açık örneği Antalya'da görüyoruz. Çünkü Antalya'da şehrin iç sahasındaki yeni düzenleme, ilk olarak İzzeddin Keykavus devrinde (1211-1220) yapılmıştır.

Daha sonraki Sultan Alaeddin Keykubad (1220-1237) devrinde düzenlemeye aynı esaslarla devam edilmiş, şehrin yeniden tanzimi bitirilmiştir.

Antalya'da herkesçe bilinebileceği için söylenebilecek ilk husus, ünlü Hadrianus kapısının bulunduğu kesimdeki eski sakinlerin, bu giriş kapısının iptal edilmesidir. Böylece Antalya içindeki ayrı bir kısım, eskilere ayrılmış, fakat bunlar Türk kesimine açılan bir kapı ile tam bir denetim altına alınmışlardır. Hatta bu kesimdeki kapı, cuma namazı saatlerinde 2 saat kadar, her türlü giriş ve çıkışa kapatılıyordu. Antalya şehrindeki cuma namazı saatlerindeki bu uygulamanın XVIII. yy. başlarında da devam ettiğini kesinlikle biliyoruz.

Anadolu'nun öteki önemli şehirlerinde de benzer bir uygulamayı, şehirlerin bugüne kadar gelen izlerinden anlıyoruz (Uluborlu, Alaiye ve Divriği gibi). Antalya'daki isyanı tarihî kayıtlardan kesinlikle bildiğimiz halde, öteki şehirlerdeki uygulamanın kökenini bilemiyoruz. Bu uygulama, yaygın bir geleneğin öngördüğü bir ihtiyat tedbiri olarak, daha geç zamanlarda yapılmış olabilir. Belki de, bu şehirlerde de benzer olumsuzluklar söz konusu olduğundan, böylesine bir kesim ayırımına gidilmiş olabilir.

Bu arada hemen belirtelim ki, Orta Çağ şehirlerinde, böylesine dinî ve kültürel büyük ayrımlar söz konusu olmadığı halde bile, mahalleler birbirlerinden kesin şekilde, hatta bir kapı ile ayrılmışlardır. Osmanlı şehirlerindeki mahallelerin ayrımı ve mahalle kapılarıyla ilgili, sicillerde pekçok bilgi bulmak mümkündür. Böyle olunca, Türklerin bir arada yaşama denemesine rağmen, sonunda ortaya çıkan durumun, devrin umumî havasına uygun olduğunu görüyoruz.

Şehirlerde bu ayrı kesimlerde oturma olayı, sanıldığı gibi, Hristiyanların aleyhinde olmamıştır. Türkler, kendi şehirlerinde ve kendi denetimlerinde oturan bu insanlardan pekçok şeyler öğrenmiş olabilecekleri gibi öğrettikleri de çok şey vardır. Şehrin eski sakinlerin muhakkak bilmeleri gereken Türkçe, onların kaleden, gerekirse izin alarak çıkmaları, iş-güçleriyle daha rahat şekilde meşgul olabilmeleri için gerekli idi. Bunun sonucunda, bu iki kesim arasında dikkate değer, karşılıklı bir kültür iletişimi başlamıştır. Bu kesimin Türklerden öğrendiği en önemli unsur, dil, yani Türkçe'dir. Türkler de onlardan, bir hayli kültür kelimesi ile bazı davranışlar almışlardır (siyah çarşaf gibi).

IV. Bizans kasta şehirlerinin uzun sayılamayacak bir süre içinde, birer Selçuklu Türk şehri olması, bir çok bakımdan önemli bir olaydır. Mesele öncelikle ve en önemli olarak nüfusu ilgilendirmektedir. Çünkü, kalabalık Bizans şehirlerine, şehir kültürü bakımından Bizansla kıyas edilemeyecek derece geri kabul edilen Türklerin yerleşmesi kesin bir gerçektir. Burada hemen ifade edelim ki Afyon-Karahisar misalinde de gösterildiği gibi, adları her ne kadar *şehir* olsa da, dönemin Bizans şehirleri kalabalık yerler değildir. Öteki şehirlerde de *Kastra*=kale özellikleri ağır basmakta, adı *şehir* olsa da, alanı itibariyle sınırlı bir nüfusa imkan vermektedir. İzmir'deki Kadifekale, Bursa'daki Kale-içi, Kütahya kalesi, Ankara kalesi önümüzdeki kesin örneklerdir. Bunlara Ayasuluğ, Honaz ve Harput kalelerinin en iyimser hesaplama 800-1000 kişilik alanları eklenirse, Bizans şehirlerinin hiç de çok kalabalık nüfuslu şehirler olmadığı ortaya çıkar.

Şehirlerin nüfusuna temas etmekte hassas olmaya mecburuz. Çünkü böylece şehir kültürü bakımından geride kabul edilen Türklerin, kalabalık nüfuslu ve önemli bir kültürel esaslara sahip Bizans şehirlerine katılmalarının önemli olmadığı ortaya çıkar. Burada ünlü Roma şehirlerinin Bizans devrinde artık küçüldüğünü, önemli bir kısmının terkedilip, yeni yerlerine taşındığını ilave edelim. Efesos, yerini terkedip Ayasuluğ'a taşınmıştır. Miletos küçülmüş, Tiyatro üzerindeki Bizans Kaleciğine inhisar etmiştir. Akdeniz kıyılarının namılı şehirleri de küçülmüşler, sadece sarp tepeler üzerinde olanlar hayatlarını devam ettirmiştir. Side, Perge ve Aspendos'un neredeyse yok olmasına karşılık sadece Sillyon'daki Bizans yerleşmesi devam edecektir.

Nüfustan sonra, ikinci önemli husus, Türklerin daha ilk zamanlardan itibaren Bizans kalelerindeki hayata, bir bakıma kale=şehir hayatına canlı olarak katılmalarıdır. Türklerin kalelerdeki hayata katılmaları, bu ülkeye sahip olmak arzularının bir gereğidir. Çünkü bir ülkeye, bir toprağa benim demek için, orada muhakkak bazı yerlere sahip olmak, orada sancağını durmaksızın dalgalandırmak gerekir. Karahanlı dönemindeki Türkistan şehirlerinin sahiplenilmesiyle de güçlenen bir geleneğin üzerinde olan

Türkler, coğrafi bakımdan Türkistan'a da benzeyen bir coğrafyadaki kale gerçeğine hemen uyum sağladılar.

Türklerin, Bizans devrinde kullanılmış olan kalelere yerleşmeleri, hem bir askerî zaruretten, hem de doğrudan şehir hayatına katılmak amacıyla gerçekleşmiştir. Böylece kale hayatına katılmakla Türkler, Bizans askerî gereklerinin devamını da sağlamış oldular. Bizans kaleleri=kastraları, nispeten küçük sahalarıyla Bizans için yeterli idi. Türklerin ilk fetih döneminde, Bizans devri şartları nispeten yeterli olmuştur. Zaten asker özellikleri güçlü olan Türkler bu ilk yüzyılda, küçük Bizans kale-şehirlerindeki hayatı canlı bir şekilde, ama Türk olarak devam ettirdiler. Bu yeni hayatın, şehrin ilk sakinleriyle olan ahenkli beraberliği, XX. yüzyıl başlarına kadar devam edecektir.

Türkler, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, insan bakımından boşalmış, boşaltılmış bir Anadolu'yu benimsemediler. Bir ülke, üzerindeki insanıyla, insanların da üretimiyle bir anlam ifade edebilirdi. Bu sebeple Türkler de, üzerindeki insanıyla bir toprağı vatan yaptılar. Orasının eski sakinleri ile yanyana yaşadılar ve birlikte yaşadıkları insanların mal, can ve namuslarını kendilerinki kadar aziz ve kutsal bildiler. Böylece yanyana yaşamayı, bir arada ülkenin hayatında yer almayı gerçekleştirdiler. Bu dönemin genel havası, sadece XIII. yüzyıl için değil, hemen aynı şartlarda XVIII. yüzyıla kadar devam etti.

Türklerin kırsal alanda, köylerde, kasaba ve şehirlerde kendilerinden öncekiler ile yaşamalarının esaslarını böylece belirlemiş olduk. İki büyük kesimin arasındaki ahenkli işbirliği, gerçi bir kısım Türk araştırmacılarını, gerçeğin de üzerinde bir iyimserliğe sevk etmiştir. XIX. yy. sonlarının bazı araştırmacılarının zannettiği gibi, Türkler asker ve çiftçi, Rumlar sanat erbabı ve tüccar olarak yepyeni bir işbirliği kurabilecek ve bu gelecekte de etkin olabilecektir.

W.M. Ramsay gibilerin ileri sürdüğü, Türklerin Anadolu'daki üstün durumlarını daha geriye iten bu manzara, geçmiş yüzyıllara göre gerçek dışıdır. Çünkü, bazı Türk meslektaşların daha bu dönemlerde, yani XI-XIII.

yüzyıllarda var saydığı ahenkli işbirliği pek söz konusu değildir. Çünkü, bir ülkeye, bir coğrafyaya yeni gelen bir topluluk, herşeyini kendisi getirmek, kendisi ortaya koymak zorundadır. Çünkü bu toprakları ele geçirip, burayı kendisi için yeniden düzenlemek arzu ve iddiasındadır. Böyle olunca savaşçı ve muharip Türklere, eski sakinlerin, yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılayarak yardımcı olmaları söz konusu olamaz. Aksine Türklerin ekonomik bakımdan daha büyük güçlük içine sokmaya çabalayarak, bu yeni Türk unsurun geldiği yere gitmesini sağlamak ister. Bu bakışla, diyebiliriz ki Türkler 1071 sonrasında itibaren bu ülkedeki eski şartların tamamen dışında, kendilerine mahsus şartlar ortaya koymuşlardır. Bunu koymaya mecbur idiler.

V. Türklerin kendi şartlarını oluşturmalarıyla, XI. yy.'dan itibaren Anadolu üzerinde adeta iki ayrı ve kendisine yeterli alem ortaya çıktı. Bunlardan ilki, Bizans dönemindeki şartların devamını sağlamak isteyen eski sakinlerin devam ettirdikleri düzendir. Bu düzeninin şüphesiz sonraki Türk dönemine bazı etkileri olmuş olabilir. Ama Türkler bu düzen ve yapı olmaksızın da kendilerine yeterli olabilecek bir ekonomik düzenin esaslarını kurmuşlardır. Çünkü her türlü ekonomik baskıya ve olumsuzluğa rağmen bu yeni ülkede ve yeni hayatta varlıklarını devam ettireceklerdir ve buna mecburdurlar. Bu mecbur oluşun gereklerini Türk yöneticileri anlamış olup, bunun için uygun şartları oluşturmaktadırlar.

Sözlerimizin sonunda şu gerçekleri tespit edebiliriz:

1. Türkler, yeni geldikleri bu ülkede yaşamaya mecburdurlar. Bunu hem siyasî, hem de ekonomik olarak sağlamaya kesin kararlıdırlar.

2. Türkler, yeni tebâlarıyla, ülkelerinin insanlarıyla yanyana yaşamaya mecburdur. Çünkü onlar halktır ve halkın zenginliği, ülkenin zenginliği demek olup, olumlu etkisini kesinlikle idarecilerde gösterecektir.

3. Türkler, kendileri dışındaki insanları koruyup kollamakla yükümlüdür. Çünkü devlet olmanın gereği budur. Halkının can, mal ve namusunu sağlamak bir siyasî iktidarın temel görevidir. Bu devlet olma gerekliliğinin Türk hayatındaki kökleri çok eskidir.

4. Türklerin, sadece kendilerinin yaşayacağı bir ülke istemedikleri kesindir. Kendileriyle birlikte yaşamak isteyenleri hiçbir şekilde reddetmeleri söz konusu değildir.

5. Türkler, Anadolu şartlarında oluşan bu durumu, hem Selçuklu hem Beylikler devriyle, Osmanlı döneminde de yaşatıp, XIX. yy.'ın ilk çeyreğine kadar devam ettirdiler.

6. Neticede bu ülkede, Türkler, insan olmanın, devlet hayatının ve yaşamının haysiyetini yüzyıllar boyu devam ettirdiler. Şimdi bize düşen, bu gerçeğin kesin çizgilerini belirlemek ve dünyaya, ilmî olarak göstermektir.